

Wsiewołod Wołczew

Polacy w Rewolucji Październikowej i wojnie domowej na Ukrainie 1917 - 1920", Paweł Kaleniczenko, Warszawa 1969 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 13, 228-231

1970

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

terenach bezpośrednio zainteresowanych, a więc w guberni lubelskiej i siedleckiej. Dostrzegały to lubelskie i warszawskie władze administracyjno-policyjne. Gubernator lubelski w jednym z licznych raportów donosił do Departamentu Policji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, że wydzielenie Chełmszczyzny łączy bez wyjątku wszystkie ugrupowania polityczne widzące w tym posunięciu caratu krok szczególnie niesprawiedliwy wobec ludności polskiej⁹. Wskazywał następnie, że ludność guberni lubelskiej odniosła się z sympatią do apeli prasy warszawskiej i krakowskiej, wzywającej do protestu¹⁰.

Wydzielenie Chełmszczyzny nie było jednolicie pojmowane również w kołach rządowych. Może o tym świadczyć notatka, która wyszła z kręgu ludzi związanych z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, oceniająca ten krok, a także odrzucenie projektu o samorządzie miejskim i zamknięcie niektórych polskich organizacji, jako posunięcia dynamizującego wrogię ustosunkowanie się „Polaków wobec imperium carskiego”¹¹.

Z drobniejszych uwag warto podnieść przeoczenie Autora, który pisze, że pod terytorium Chełmszczyzny rozumiano część suwalskiej i siedleckiej guberni — kilka wschodnich powiatów. Chodzi tu oczywiście o gubernię lubelską, a nie suwalską. Należy również zaznaczyć, iż praca nie ma zestawień wykorzystanych źródeł i literatury, co uznać należy za poważny mankament.

Warto w końcu podkreślić, mimo podniesionych tu dość istotnych zastrzeżeń, że rozważania Awriecha na temat wydzielenia Chełmszczyzny, stanowią pewien krok naprzód w wyjaśnieniu tego zagadnienia. W pracach polskich historyków jest to kwestia, która najmniej znajduje odzwierciedlenia¹². Stwierdzić tu zarazem trzeba, że jest to problem szczególnie ważny dla pogłębionej znajomości dziejów Lubelszczyzny i Podlasia w pierwszym dwudziestolecium obecnego stulecia.

Albin Kopruckownik

Paweł Kaleniczenko: Polacy w Rewolucji Październikowej i wojnie domowej na Ukrainie 1917—1920. Książka i Wiedza, Warszawa 1969, ss. 295

Ostatnie lata przyniosły wydatny wzrost badań historyków polskich i radzieckich nad udziałem Polaków w walce o zwycięstwo i utrwalenie władzy radzieckiej. Poczesne miejsce w tych badaniach powinna zająć również problematyka regionalna, w odniesieniu do poszczególnych obszarów byłej Rosji carskiej. Omawianą problematyką, gdy chodzi o tereny Ukrainy, zajmuje się od szeregu lat kandydat nauk historycznych Paweł Kaleniczenko, pracownik Instytutu Historii Akademii Nauk

spraw wewnętrznych P. G. Kurlowa z dnia 24 V 1909 r., w którym charakteryzując nastroje polskiej inteligencji, wskazywał że zainteresowania jej koncentrowały się głównie wokół wydzielenia Chełmszczyzny oraz „wszystkie organy prasowe bez różnicy partyjnej [...] szczególnie wrogo odniosły się do projektu wydzielenie Chełmszczyzny”.

⁹ CGAOR, F. 102, op. 101, dz. 108 cz. 39/1909, k. 6—7. Duchowieństwo katolickie wezwało w kwietniu do modłów o pozostawienie Chełmszczyzny w granicach Królestwa Polskiego.

¹⁰ Tamże, k. 40; op. 11 dz. 36/100, k. 74—75.

¹¹ Tamże, dz. 149/1914, k. 242.

¹² Por. m. in.: S. Krzykała *Rady delegatów na Lubelszczyźnie 1918—1920*. Lublin 1968; J. Danielewicz *Ruchy rewolucyjne na Lubelszczyźnie 1918—1923*. Lublin 1968; K. Groniowski *Kwestia agrarna w Królestwie Polskim 1911—1914*. Warszawa 1966; *Historia polskiego ruchu robotniczego 1864—1964*. T. I 1864—1939. Warszawa 1967; S. Kieniewicz *Historia Polski 1795—1918*. Warszawa 1968.

USSR. Rezultatem jego dotychczasowych badań jest recenzowana praca, przetłumaczona na język polski. Na szczególne podkreślenie zasługuje, iż jest to pierwsza próba szerszego ukazania udziału Polaków w rewolucji i wojnie domowej na Ukrainie.

Praca ukazuje udział Polaków, przede wszystkim członków i działaczy ugrupowań robotniczych oraz robotników zakładów, które zostały ewakuowane w latach I wojny światowej w walce o zwycięstwo władzy radzieckiej na Ukrainie.

Autor wykorzystał źródła znajdujące się w centralnych archiwach radzieckich, jak również w centralnych i terenowych archiwach USSR. Wykorzystane zostały akta centralnych i terenowych instytucji archiwalnych w Polsce oraz publikacje źródłowe polskie i radzieckie. Na szczególne podkreślenie zasługuje również wykorzystanie prasy, przede wszystkim zaś ukraińskich i polskich organizacji komunistycznych. Autor sięgnął do opracowań naukowych historyków radzieckich i polskich, wspomnień i pamiętników.

Pod względem metody opracowania, recenzowana publikacja posiada charakter monografii, tym bardziej, że jest ona niejako podsumowaniem dotychczasowego dorobku autora w omawianej dziedzinie.

Jednocześnie, ze względu na formę i sposób ujęcia tematu praca przeznaczona jest dla szerokiego czytelnika i posiada walory popularyzatorskie, co umożliwia szersze zapoznanie społeczeństwa radzieckiego, jak również obecnie polskiego, z udziałem polskich rewolucjonistów w walce o zwycięstwo władzy radzieckiej na Ukrainie.

Praca, poza *Wstępem*, w którym Autor omawia bazę źródłową i bibliograficzną przedmiotu oraz *Zakończeniem*, została zawarta w pięciu rozdziałach. Pierwsze cztery omawiają przedstawioną problematykę w porządku chronologicznym w latach od 1917 do 1920. Natomiast w ostatnim, Autor podjął próbę ukazania oddziaływania i udziału polskich rewolucjonistów i repatriantów z terenów radzieckich w ogóle na rozwój i kształtowanie się nastrojów rewolucyjnych w Polsce.

W czterech pierwszych rozdziałach Autor ukazuje udział Polaków w walce o przygotowanie i zwycięstwo Rewolucji Październikowej, w tworzeniu i działalności organów władzy radzieckiej, w tworzeniu polskich rewolucyjnych formacji wojskowych, w walce w szeregach Armii Czerwonej i rewolucyjnego podziemia z niemiecką okupacją, z interwencją w Odessie i na Krymie, z armią Denikina, z agresją burżuazyjno-obszarniczej Polski i wreszcie z Wranglem.

Są to węzłowe momenty, o które oparty został główny wątek pracy. Na ich tle autor ukazuje stanowisko wobec rewolucji i władzy radzieckiej na Ukrainie terenowych organizacji polskich ugrupowań politycznych działających wśród klasy robotniczej. Najszerzej potraktowane zostało stanowisko i działalność SDKPiL oraz PPS-Lewicy, następnie zaś, po zjednoczeniu obu partii, polskich komunistów w ogóle.

Na tle wydarzeń rewolucyjnych pokazane zostały związki łączące polskich rewolucjonistów z bolszewikami, które posiadały istotny wpływ i znaczenie dla ideowej i politycznej ewolucji. Jak wynika z materiałów przedstawionych w pracy, ewolucja ta wśród polskich komunistów na Ukrainie postępowała o wiele szybciej niż bezpośrednio w Polsce.

Jak wynika z materiałów, ewolucja poglądów polskich komunistów na Ukrainie postępowała o wiele szybciej, niż w kraju. W toku wydarzeń rewolucyjnych na pozycje konsekwentnie rewolucyjne przeszła również na Ukrainie pewna część byłych członków i działaczy PPS-Frakcji Rewolucyjnej. Głównym środowiskiem, spośród którego rekrutowali się na Ukrainie polscy bojownicy o władzę radziecką, było środowisko polskiego proletariatu wielkoprzemysłowego oraz pewna niewielka część inteligencji związanej w przeszłości z rewolucyjnym ruchem robotniczym.

Książka w sposób przekonywujący i sugestywny wydobywa głęboko internacjonalistyczną postawę polskich rewolucjonistów, którzy w okresie rewolucji i wojny domowej znaleźli się na obszarach Ukrainy. Już władze niemieckie utworzyły w 1918 r. specjalne obozy dla repatriantów z Rosji. Na Lubelszczyźnie obozy istniały w Białej Podlaskiej i Włodawie (s. 223). Sprawa powracających zajmowała również poważne miejsce w działalności organów władzy burżuazyjno-obszarniczej Polski. Podyktowane to było obawą przed wzrostem nastrojów rewolucyjnych w kraju.

Na specjalne podkreślenie zasługuje przedstawienie działalności organów partii bolszewickiej oraz organów władzy radzieckiej wśród ludności polskiej, szczególnie zaś tzw. Komisariatów do Spraw Polskich. Działalność ta przyczyniła się istotnie do umocnienia wpływów i oddziaływania rewolucji na różne środowiska ludności polskiej zamieszkałej na terytorium Ukrainy. Działalność Komisariatów była wyrazem troski władzy radzieckiej o właściwe traktowanie ludności polskiej w pierwszych latach po rewolucji.

Niektóre partie recenzowanej książki łączą się bezpośrednio z historią Lubelszczyzny. Wśród zakładów i instytucji ewakuowanych przez władze carskie podczas I wojny światowej na Ukrainę, znajdował się również przeniesiony do Charkowa Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa z Puław (s. 20). Jednym z wybitnych działaczy partii bolszewickiej na Krymie w latach wojny domowej był Stanisław Nowosielski, członek SDKPiL i aktywny działacz lubelskiej organizacji przed i w okresie rewolucji 1905—7 (ss. 82—84). Aktywnym działaczem Kijowskiej Grupy KPRP był Henryk Politur, który zerwał z PPS-Frakcją i związał się z PPS-Lewicą, następnie zaś KPRP w kraju, a w roku 1919 poprzez Chełm przedostał się na tereny Ukrainy Radzieckiej (s. 138). W roku 1917 aktywny udział w działalności rewolucyjnej w okręgu jekaterynosławskim na Ukrainie brał Kazimierz Kielczewski znany następnie działacz komunistyczny na Lubelszczyźnie (s. 225).

Osobny problem, wiążący się z dziejami Lubelszczyzny, to sprawa polityki polskich władz burżuazyjnych wobec powracających z terenów radzieckich oraz kwestia oddziaływania rewolucji i repatriantów na sytuację w kraju. Autor przytacza w tej sprawie ciekawe fragmenty sprawozdań i raportów oraz doniesień prasowych z Lubelszczyzny, m. in. z powiatu biłgorajskiego (s. 232), z okolic Puław (ss. 232—233), z Białej Podlaskiej (ss. 233—234), z Chełmszczyzny (s. 238).

Wydaje się, iż istnieje potrzeba zbadania polityki polskich władz burżuazyjnych wobec powracających oraz ich udziału w ruchu rewolucyjnym na Lubelszczyźnie w latach 1918—1921.

Na marginesie recenzowanej pracy nasuwają się też uwagi innego rodzaju. Pominięta została walka pomiędzy siłami rewolucji i kontrrewolucji w łonie polonii ukraińskiej. Nie pozwoliło to na ukazanie jak kształtowały się te wpływy na Ukrainie w ogóle oraz na poszczególnych jej obszarach i w różnych polskich środowiskach w szczególności. Wydaje się, iż wydobyte tych problemów jeszcze wydatniej wypukliłoby stanowisko polskich rewolucjonistów.

Praca szeroko pokazuje działalność polskich rewolucjonistów na terenach lewo-brzeżnej Ukrainy, Krymu, Odessy, Kijowa i Jekaterynosławia. Bardzo niewiele mówi natomiast jak przedstawiała się ta sprawa na terenach tzw. Galicji Wschodniej, a jest to bardzo istotny problem.

Skupienie uwagi wyłącznie na problematyce związanej z działalnością polskich rewolucjonistów i pominięcie kwestii walki z wpływami i siłami kontrrewolucji w łonie Polonii ukraińskiej, automatycznie przekreśliło możliwość szerszych uogólnień i wniosków w związku z podjętym tematem.

Powyższe uwagi stanowią raczej wyraz pewnego niedosytu i pytań, które nasuwają się w trakcie czytania książki. W niczym bynajmniej nie uszczuplają one jej

roli i znaczenia w dziele zapoznania szerokich kół czytelników radzieckich i polskich z udziałem Polaków w walce o władzę radziecką na Ukrainie. Nie pomniejszają one również bogatych walorów poznawczych i badawczych książki, która stanowi poważną podstawę dla dalszych badań nad omówioną problematyką.

Wsiewołod Wołczew

Stanisław Krzykała: Rady Delegatów na Lubelszczyźnie 1918—1920. Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1968, ss. 284

Obszerna praca Stanisława Krzykały omawia bardzo ważny i nieznany szerzej fragment z dziejów Polski międzywojennej, a mianowicie powstanie, działalność i rolę Rad Delegatów na Lubelszczyźnie w latach 1918—1920.

Autor oparł swą książkę na bogatym materiale źródłowym, wykorzystując zasoby Archiwum Głównego Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie oraz Archiwum Historii Partii KW PZPR w Lublinie. Ponadto wykorzystane zostały interesujące i cenne relacje ustne byłych członków Rad Delegatów oraz działaczy partyjnych i związkowych, liczne pozycje prasowe, wspomnienia i pamiątki oraz różnego typu opracowania.

Pomimo podkreślonej we wstępie książki niewątpliwej luki materiałowej, jaką stanowi brak protokółów z posiedzeń Rady Delegatów m. Lublina, jednak na podstawie aktualnie dostępnych i przebadanych materiałów autor potrafił przedstawić w sposób dokładny i wnikliwy działalność Rad Delegatów na omawianym terenie.

Książka podzielona została na pięć rozdziałów. Pierwszy z nich, mający charakter wprowadzający, przedstawia podstawowe problemy ziemi lubelskiej w latach I wojny światowej, a więc stan przemysłu i rolnictwa w okresie przedwojennym i zmiany w sytuacji społeczno-ekonomicznej tego regionu po 1914 r., rozwój ruchu robotniczego, stosunki na wsi lubelskiej i rozwój ruchu ludowego. Rozdział kończą informacje dotyczące aktu 5 listopada 1916 r. oraz wyborów do Rady Miejskiej w Lublinie w końcu 1916 r.

W rozdziale drugim autor analizuje wpływy wydarzeń rewolucyjnych w Rosji na walkę mas pracujących Lubelszczyzny. Poruszono tutaj tak istotne zagadnienia jak wzrost nastrojów rewolucyjnych na Lubelszczyźnie w związku z sytuacją w Rosji, omówiono rolę emigrantów jako nosicieli rewolucyjnych haseł, przedstawił wreszcie autor rozmaite koncepcje dotyczące objęcia władzy przez Polskę na omawianym terenie, oraz tworzenie organów bezpieczeństwa i aparatu administracyjnego, politykę klas posiadających wobec rosnących sił rewolucyjnych.

Następne trzy rozdziały zajmują się właściwym tematem — to znaczy powstaniem i działalnością Rad Delegatów na Lubelszczyźnie.

Autor przedstawił w nich kolejno rozwój idei i organizacji Rad Delegatów w okresie do grudnia 1918 r., a więc do powstania KPRP, działalność Rad od utworzenia KPRP do ponownych wyborów do Rad w kwietniu 1919 r., wreszcie ostatni okres ich działalności, trwający do czerwca 1919 r., charakteryzujący się stopniowym rozbijaniem Rad przez prawicę PPS.